

ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ И МОГУЋНОСТИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ ГЕОПРОСТОРА ЗАПАДНИХ СРПСКИХ ЗЕМАЉА И ПОТЕНЦИЈАЛНИ МОДЕЛ ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Извод: У раду се говори о геополитичким аспектима ревитализације геопростора западних српских земаља. Указује се на могућност остварења тих интереса у Републици Српској као политичко-територијалном субјекту, те на могућности и потребе конституисања српских културних регија у Републици Хрватској и Федерацији БиХ. Апострофира се и проблем очувања идентитета српског етноса у Белој Крајини у Републици Словенији.

Кључне ријечи: геополитика, Република Српска, бивша Југославија, нови свјетски поредак, глобализација, Федерација БиХ, Република Хрватска, национални интереси, ревитализација, културне регије.

Abstract: This work deals with some geopolitical aspects of the revitalisation of geospace in western Serbian countries. It shows the possibilities of maintaining such interests in the Republic of Srpska, as a political and territorial subject, as well as the possibility and need to form serbian cultural regions in the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republic Croatia. The problem of identity keeping for ethnic Serbs in Bela Krajina region in the Republic of Slovenia is also stressed.

Key Words: geopolitics, Republic of Srpska, former Yugoslavia, new world order, globalization, Federation of Bosnia and Herzegovina, Republic of Croatia, international interests, revitalisation, cultural region.

Уводне напомене

У оквиру јединственог историјског и етничког простора српског народа релативно диференцирану целину представља геопростор западних српских земаља или, како га још називамо, западни српски геопростор. Просторно, са релативно мањим етничким енклавама других народа, који су своју народност стекли у оквиру српског геопростора а врло често извели из српског етноса,

* Др, ванредни проф. Природноматематички факултет 78000 Бања Лука, др М. Стојановић 2.

** Мр, асистент, Географски факултет, Београд, Студентски трг 3/III.

као што је то случај са муслиманима и дијелу Хрвата, нарочито у Херцеговини, Конавлима, Дубровачком приморју и на средњодалматинским острвима, у западној Херцеговини те дијеловима сјеверне Далмације, Лике, Баније, Кордуна, западне Славоније итд., обухвата компактну цјелину од Дрине и Дунава на истоку до Беле Крајине и Горског Котара на западу. Дифференцираност западног у односу на цјелину српског геопростора посебно је дошла до изражаја након дезинтеграционих процеса бивше СФР Југославије (1991-1995. године). Ти процеси, подстакнути и вођени интересима земаља "новог свјетског поретка", које за крајњи циљ имају глобализацију, резултирали су новом геополитичком архитектуром и новим политичко-територијалним и правним субјектима на простору бивше Југославије. Знатни дијелови српског историјског и етничког простора (геопростора западних српских земаља) ушли су у састав нових геополитичких субјеката, који, сваки на свој начин, представља нови оквир и лимитирајући је фактор остварења српских националних интереса, подразумијевајући и елементарна грађанска права у неким од њих. Изузетак у западном дијелу српског геопростора чини Република Српска, геополитички субјект са непотпуним државним суверенитетом, који, до одређеног степена, обезбеђује остварење елементарних интереса српског народа, при чему се не доводе у питање општи стандарди националних мањина.

Федерацији БиХ, у складу са Дејтонским мировним споразумом, припао је знатан дио српског историјског и етничког геопростора (дио Озрена и Мајевице, дио Посавине и Крајине, дио сарајевско-романијског краја и Старе Херцеговине, дио долине Неретве и Јадранског приморја). Такође, дио геопростора западних српских земаља, детерминисан на историјском и етничком принципу, ушао је у састав Републике Хрватске и Републике Словеније. У контексту ових разматрања неопходно је споменути насилно уништени политичко-територијални субјект српског народа у оквиру западног дијела српског геопростора - Републику Српску Крајину и њену насилну интеграцију у политичко-правни систем Републике Хрватске (1995). Компактност српског историјског и етничког геопростора завршава насељима у Белој Крајини (у данашњој Републици Словенији), простору у којем је српском народу нужно обезбиједити све претпоставке етно-културног развоја, како би се избјегао процес потпуне асимилације, који је у завршној фази и који је већинско српско становништво свео на мањинско у већини насеља ове српске историјске и етнокултурне регионалне цјелине у данашњој Словенији. Но, још увијек, Срби на том простору чине етничку већину у четири насеља (Бојанци, Мариндол, Милићи, Пауновићи).

Историјске, етничке, етно-културне, етно-психолошке, демографске, геополитичке и у одређеној мјери социо-економске посебности српског геопростора у Републици Хрватској (РСХ), те српског геопростора у Федерацији БиХ, обликоване кроз историјски процес, кључни су елементи ревитализације српског геопростора западно од Дрине и Дунава, што претпоставља и нове облике територијалне организације, при чему се не доводи у питање територијални интегритет и државни суверенитет геополитичких субјеката насталих управо на српском геопростору у периоду разбијања бивше СФРЈ (1991-1995). Наравно, ревитализацију, по низу елемената нарушености српског националног бића, нужно је остварити и у Републици Српској, која је, с

обзиром на њену правну и политичко-територијалну позиционираност, у знатној предности у односу на остали дио западног српског геопростора.

У сложеном пројекту и процесу ревитализације западног дијела српског геопростора, што се, уосталом, може рећи и за укупан српски геопростор, у пуној мјери, поред унутрашњих фактора и елемената, партиципирају и геополитички центри моћи на регионалном и глобалном нивоу, остварујући појединачне и заједничке интересе у тзв. процесу глобализације.

Снажан процес ревитализације (биолошке, духовне, економске, политичке...) западног дијела српског геопростора, како је већ наглашено, подједнако је неопходан како за дијелове српског историјског и етничког простора који се данас налазе било у Републици Хрватској, Федерацији Босне и Херцеговине, у Републици Словенији, тако и у Републици Српској. Наравно, у питању су легитимни, реални и универзални цивилизацијски циљеви који подразумевају, између осталог, и нове облике територијалне организације као средство њиховог остварења.

Кључни, међусобно повезани и условљени, фактори ревитализације геопростора западних српских земаља су становништво и геополитички оквир. У сложеном процесу ревитализације ових компоненти партиципирају све компоненте геопросторних структура. Ипак, у односу на претходно назначене имају другоразредни значај.

Као што је већ наглашено, историјски и етнички јединствен геопростор западних српских земаља у геополитичком, односно политичко-територијалном смислу, у периоду 1991-1995. године, разбијен је на неколико дијелова, од којих само Република Српска представља индивидуалисан правни и политичко-територијални систем способан да, до одређеног степена, самостално обликује унутрашње структуре. Остали дијелови западног српског геопростора, у складу са новим геополитичким и укупним процесима у припадајућим државним субјектима а изнуђени концептом регионалног повезивања земаља југоисточне Европе и наравно процесом глобализације који је створио те субјекте, те универзалним цивилизацијским правима народа, у што краћем времену, треба да обнове основне системе вриједности.

Геополитички оквир ревитализације српских националних интереса у геопростору западних српских земаља

Република Српска, захваљујући њеном формално-правном статусу, њеној геопросторној структури, геополитичкој позиционираности у односу на окружење, те стварној и потенцијалној улози у процесу глобализације, пружа највеће могућности остварења српских националних интереса у оквиру геопростора западних српских земаља. Но, у израженом процесу унитаризације Босне и Херцеговине, који насилно проводе водеће земље "новог свјетског поретка", са САД на челу, крију се бројне опасности које пријете опстанку Републике Српске као геополитичког, политичко-територијалног и правног субјекта. Унитаризација се остварује првенствено у домену формално-правних надлежности на нивоу органа заједничке државе, односно кроз Устав Босне и Херцеговине.

Континуирано се угрожавају надлежности ентитета (Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине) што проистичу из Дејтонског мировног

споразума, а јачају надлежности "заједничке" државе мимо одредаба поменутог споразума. Иако су наизглед оба ентитета у оквиру међународно признате државе Босне и Херцеговине, с обзиром на слабљење ентитетских функција и надлежности, у истом положају, они, у овом погледу, имају различите позиције и крајње интересе. Република Српска настоји сачувати позиције које проистичу из Дејтонског мировног споразума. Међутим, интерес Федерације Босне и Херцеговине је управо слабљење позиције ентитета, односно јачање централне државе, чиме се обезбеђују претпоставке прокламованих циљева екстремног дијела политичког вођства муслиманског народа у Босни и Херцеговини, његова доминација и хегемонија и као крајњи циљ стварање исламске државе у Европи. Тај "узвишени" циљ био је главни смисао подршке екстремних исламских фундаменталистичких држава исламској револуцији у Босни и Херцеговини током и након међуетничког рата (1992-1995).

Хрватски национални интереси, посматрани у цјелини као и интереси Хрвата у Босни и Херцеговини, преферирају слабљење позиције ентитета у Босни и Херцеговини, нарочито слабљење позиције Републике Српске. Њеним слабљењем стварају се претпоставке остварења вјековних интереса хрватства и католичанства на укупном географском простору Босне и Херцеговине. Тај циљ подразумијева реемиграцију хрватског и уопште католичког становништва првенствено на територије у српској Посавини и Бањалучкој регији, те јачање укупне позиције хрватског народа у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Наравно, слабљење позиције Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине или пак у потпуности њихов евентуални нестанак и евентуално обнављање јединствене Босне и Херцеговине ни у којој варијанти, гледано из угла хрватских националних интереса, не подразумијева безуслован повратак протјераног српског, као ни муслиманског народа у оне дијелове Федерације Босне и Херцеговине у којима данас Хрвати имају локалну власт и чине већинско становништво, као нпр. у западној Херцеговини. Слична констатација односи се и на став Хрватске према протјераном српском становништву из Републике Српске Крајине.

Као што се може закључити, просперитет Републике Српске, односно српског народа у Републици Српској, иако у знатној предности у односу на положај и просперитет српског народа у осталом дијелу западних српских земаља, и данас је оптерећен традиционално супротстављеним интересима народа на овим просторима. Тај положај додатно оптерећују промјенљиви геополитички утицаји и интереси земаља из окружења и, посебно, утицаји земаља "новог свјетског поретка" са САД на челу.

О утицају земаља из окружења, посебно Хрватске, на стабилност Босне и Херцеговине, те утицају Хрватске на укупне геополитичке процесе на ширем простору говорићемо нешто касније, а сад ћемо се укратко осврнути на утицај глобалног геополитичког оквира на просперитет Републике Српске и могућност ревитализације укупног српског геопростора у Босни и Херцеговини и укупног геопростора западних српских земаља, са посебним освртом на могућност биолошке обнове српског народа и основних духовних вриједности као кључних претпоставки остварења - ревитализације српских националних интереса на вјековним историјским и етничким просторима.

Говорити о положају српског народа у Републици Српској и с тим у вези говорити о перспективи остварења српских националних интереса у њој, као

и српских националних интереса на укупном простору БиХ, те свеколиких српских националних интереса на геопростору западних српских земаља, без сагледавања односа водећих сила новог свјетског поретка према "српском питању" у цјелини било би беспредметно. Но, у основи, тај став проистиче из улоге Балкана у стратегији НАТО продора на исток, при чему САД намећу властите интересе, не обазирајући се на интересе осталих земаља чланица НАТО-а. Уствари, ти интереси најчешће су међусобно супротстављени, што додатно компликује геополитичко прекомпоновање Балкана, и намеће "рјешења" која то у основи нису ни за Европу, а поготово не за српски народ на Балкану. Овакав однос САД према српском националном питању, као кључном фактору геополитичких односа на Балкану, производ је, дакле, међусобно супротстављених интереса земаља чланица НАТО-а, при чему САД "зазиру од могућег савеза европског капитала, организације и технологије на једној страни и евроазијских ресурса и система безбедности на другој" (1,5). Другим ријечима САД, на простору бивше Југославије, као и на укупном простору Балкана, успостављају привидан мир и потенцијална жаришта која је, у сваком моменту, могуће активирати, у зависности од америчких потреба, како би се, на једној страни држала под контролом развијена Европа и њено могуће дистанцирање и непослушност, а на другој страни обезбиједила наклоност, због протежирања интереса муслимана и Шиптара на Балкану, исламских земаља Азије и ислама у цјелини - геопростора који САД у процесу глобализације тек треба да ставе под пуну контролу. Дакле, новостворене, а и старе, државе и државице на Балкану првенствено треба да послуже америчким државним интересима, прије свега као полигон америчком продору на исток, наравно уз помоћ европских земаља чланица НАТО-а, али и могућег укључења нових државица и њихових војних па и економских потенцијала у те циљеве.

Подразумијева се, однос САД према српском националном питању у цјелини, али и осталих земаља НАТО-а, што се може рећи и за све католичке земље Европе, проистиче, између осталог, и из улоге Русије и њених интереса на Балкану, те из видних разлика српског приступа сагледавању улоге САД и НАТО-а на једној и Русије на другој страни рјешавању геополитичких и укупних проблема на простору претходне Југославије и на Балкану (2,27-45).

У вези са геополитичким процесима на простору претходне Југославије, па у основи и на Балкану, вриједи истаћи ставове познатог француског теоретичара, генерала Пјера Галоа, који закључује да је "разарањем Балкана и неутрализацијом Русије поремећена равнотежа сила у Европи, при чему се Њемачка појављује као најмоћнији чинилац. Умесно је запажање директора израелског Института за одбрану у Јерусалиму да циљ политике западних сила према Југославији није било "стварање нових држава... него разарање Србије и уклањање њеног утицаја на Балканском полуострву. И као што су Чеси демонизовани 1937. и 1938. године да би се оправдала политика Чемберлена и отцепљење судетских области, тако су сада демонизовани Срби да би се оправдало разарање Југославије" (3,45).

Новоствореним политичким односима на простору бивше Југославије и на читавом Балкану САД, и НАТО, у цјелини, умногоме су ограничили, скоро искључили, утицај Русије на том простору, што је довело у питање њену ствар-

ну и могућу подршку остварењу виталних интереса српског народа како на простору западних српских земаља тако и на укупном српском геопростору.

У ствари, кључну улогу НАТО-а у процесу глобализације и стварања "новог свјетског поретка", наравно по мјери и интересима САД, па тек осталих земаља чланица НАТО-а, што илуструју и савремени процеси на Балкану, на веома једноставан и у потпуности прихватљив начин дефинисао је М. Грчић у чланку "Геополитички аспекти агресије на СР Југославију", гдје каже: "Нови НАТО жели да се наметне као судија и полицајац на евроазијском копну. Нови концепт НАТО, представљен на самиту 24. априла 1999. проширује његову географску компетенцију и претвара га од одбрамбеног у агресивни организам. НАТО је себи дао за право да врши агресије било у име извоза демократије, било у име извоза безбедности и борбе против тероризма, било у име новог хуманизма и људских права. НАТО може по свом нахођењу сваки циљ да прогласи "легитимним", сваки народ или режим "отпадничким", сваки конфликт "хуманитарном катастрофом", и да се умеша без мандата Савета безбедности ОУН" (4,5).

Нажалост, у процесу глобализације и стварања новог свјетског поретка, што је подразумијевало политичко и политичко-територијално прекомпоновање геопростора претходне Југославије, Срби се, као и у многим претходним кључним моментима, нису снашли. У периоду 1991-1999. године, прогон преко 200.000 Срба из Републике Српске Крајине, преко 400.000 Срба са српских простора из Босне и Херцеговине, преко 150.000 Срба са Косова и Метохије, агресија НАТО-а на СР Југославију, и сталне уцјене и притисци на српски народ у цјелини, најбоље илуструју претходну тврдњу и стваран положај српског народа и српских земаља у стварању нове геополитичке слике Балкана.

Савремени геополитички оквир српског народа у геопростору западних српских земаља, подразумијевајући насилно наметнуте унутрашње геополитичке и укупне процесе, утицаје из окружења на позиционираност западних српских земаља у односу на цјелину српског геопростора и положај те цјелине у односу на новоформиране геополитичке субјекте на геопростору претходне Југославије, као и на положај у југоисточној Европи - регији у конституисању, у догледно вријеме, не пружа било какав основ за суштинске измјене неповољног положаја. Напротив, насилни, у основи и неприродни савези, без обзира на форму и статус, земаља насталих на геопростору претходне Југославије, њихово насилно интегрисање са неким земљама из окружења, са потпуно различитим циљевима (политичким, културним, цивилизацијским и сл.) подједнако могу бити кобни и промашени. Овај став недвосмислено потврђује трагичан седамдесетогодишњи развој Југославије.

Погрешан и, у основи, за већину непосредних судионика, неприхватљив приступ "међународне заједнице" проблему рјешавања "југословенске кризе", посебно по питању положаја Срба у Хрватској и укупним "рјешењима" у Босни и Херцеговини и крајње неизвјесним статусом Косова и Метохије, укључујући и отворена питања између Србије и Црне Горе, сад се жели компензирати новим, такође, неоснованим пројектом - регионалном интеграцијом земаља југоисточне Европе (Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија, Бугарска, Румунија и СР Југославија). Умјесто образлагања неоснованости и у суштини промашености поменутог концепта, за ову прилику, изнијећемо став о цјелисходности директног повезивања земаља југоисточне Европе са развијеним

земљама Европе и свијета, реалног приступа развијених земаља проблемима земаља у транзицији, и што је од пресудног значаја, став о неприхватљивости угрожавања било чијих националних и државних интереса. У ствари, европеизацију Балкана, коју заговара развијени запад, није могуће остварити изолацијом и препуштањем Балкана самом себи. Напротив, европеизација Балкана могућа је директним и снажним укључивањем његових дијелова у европске интеграционе токове. Но, у коначном формулисању српских националних интереса, и изналажењу начина њихова остварења, како у западним српским земљама тако и на укупном српском геопростору, због потпуно нове ситуације у политичком, економском и безбједносном смислу, проблеми српског народа морају бити постављени у склопу нове геополитике, геоекономије и политичке филозофије (3,49). Овдје се прије свега мисли на нужност усаглашавања српских и њемачких интереса на Балкану, јер су сви преломни периоди новије историје показали да оба народа (њихове државе) имају стратешке интересе на том простору, који су, нажалост, оба пута, па и у протеклој (трећој) агресији Њемачке на Југославију, рјешавани ратним сукобима. Наравно, нужност изналажења компромиса са Њемачком проистиче и из чињенице да је то данас економски и политички најутицајнија земља европског континента.

У процесу регионалног конституисања и могуће регионалне сарадње земаља југоисточне Европе (Балкана), посебно међу новоствореним геополитичким субјектима на геопростору бивше СФР Југославије, без обзира на све неизвјесности и сва искушења што проистичу из овог процеса, посматрано из угла српских националних интереса, могућа су нека рјешења која обезбјеђују дјелимичну надокнаду изгубљеног геопростора, геополитичког утицаја, геостратешког положаја, природних и људских ресурса, културне баштине и сл.

На бази претходних анализа геополитичког положаја западних српских земаља закључујемо да једино Република Српска обезбјеђује уставно-правни оквир у којем је могуће ревитализовати и унаприједити кључне елементе српског националног бића. У преосталом дијелу западног српског геопростора ревитализација је могућа у геопросторима са српском етничком већином, уважавајући, поред политичких, и вријеме као битан фактор у остварењу стратешких интереса.

У циљу што реалнијег приступа пројекту ревитализације геопростора западних српских земаља, са посебним освртом на могућности ревитализације српског историјског и етничког простора у Федерацији БиХ и у Републици Хрватској, осврнућемо се на проблем хрватског геополитичког приступа рјешавању хрватског националног питања, рјешавању питања положаја и укупног односа према Србима широм западних српских земаља, те вјечитог проблема и питања односа Хрватске према Босни и Херцеговини. Ова питања сматрамо кључним зато што су, отворено или прикривено, гледано из угла хрватских интереса, кроз новију историју све до данас, углавном имала подршку кључних католичких центара геополитичке и војне моћи, првенствено у Европи, али, у процесу разбијања претходне Југославије, и у свијету.

Срби и западне српске земље у геоманији хрватских геополитичара

Посљедњих 150 година сви утицајнији хрватски геополитичари сматрали су да Хрватској, због њеног неуобичајеног облика, и с тим у вези неповољног

стратешког, па и геополитичког положаја, нема перспективе без потпуног интегрисања Босне и Херцеговине у њен државно-правни систем. Такође, у њиховим комбинаторикама и стратешким циљевима државотворног и националног развоја већина се, укључујући и најутицајније геополитичаре данашње Хрватске, скоро на идентичан начин односила према питању положаја Срба, како у Хрватској тако и у Босни и Херцеговини. Но, у осмишљавању хрватског националног програма они су ишли тако далеко да су у својим геостратешким плановима, који експлиците осмишљавају идеју "Велике Хрватске", и наравно етнички чисте Хрватске, већи дио данашње територије источних српских земаља (Војводину, Боку Которску, Рашку област, Косово и Метохију, укључујући и територије сусједних земаља - Албанија, румунски Банат, па чак дијелове Мађарске и Аустрије) - у којима живи католичко становништво, без обзира што се ради о становништву које по основу националних обилежја нема било какве везе са хрватским, укључивали у поменути пројекат - Велика Хрватска. На тај начин они су, без значајнијих разлика, имали веома усаглашен и изразито радикалан однос према српском питању у цјелини, што је, дакле у посљедњих 150 година, са периодима латентних стања, карактерисало српско-хрватске односе. Ипак, све озбиљније анализе упућују на закључак да Срби, посматрано у цјелини, нису били свјесни стратешких хрватских циљева, посебно не суштине латентних стања и, наравно, онога што након њих слиједи (1931, 1941, 1971, 1991). Напротив, српски државници и геополитичари, с ријетким изузецима, сматрали су да је стварањем прве заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца, посебно стварањем авнојске Југославије, за сва времена ријешено српско и хрватско национално питање и међусобни односи. Наравно, вријеме је показало да су то била утопистичка схватања, те да назначена питања представљају проблем који ће још дуго оптерећивати те односе.

У циљу потврде изнесених ставова, осврнућемо се на размишљања неких кључних хрватских геополитичара, политичара, културних и јавних радника која су била основ у покушајима реализације великохрватске идеје и зла коб у српско-хрватским односима.

Осврт на поменуте ставове, до извјесне мјере уважавајући позиције савремене Хрватске, статус, положај и могућности српских земаља, регионалне и глобалне геополитичке процесе, треба да послужи као основ за осмишљавање реално остваривих стратешких циљева и интереса српског народа у западном српском геопростору, посебно у СЕП-у (српском етничком простору) данашње Хрватске, па и СЕП-у Федерације БиХ.

У раду: "Срби и геостратешке тежње Хрвата према Босни и Херцеговини", угледни српски историчар Василије Ђ. Крестић, на основу историјско-документационих извора, илуструје континуитет агресивне хрватске геополитике, те српско-хрватске односе у посљедњих 150 година и указује на погубност кратковидости већине српских државника и геополитичара.

Далеке 1869. године, Еуген Кватерник, један од челника хрватске Странке права "... тврдио је да ће се само у случају ако Хрвати буду слиједили његову противсрпску политику, ако Србе не буду признавали за браћу, већ их буду уништавали као "након вере" православне, "не од Драве до мора, него од salzburgitirolskih Алпа до Косова и Албаније" вити "застава чисте, нескврњене Хрватске..." У име "Хрватске академачке младежи" Анте Старчевић је напи-

сао јануара 1877, познатом професору Московског универзитета Аполону Александровичу Мајкову да нису само Босна и Херцеговина "него и сва Арбанашка, и сва Рашија, и сва горња Мизија или данашња Србија, хрватске земље"...

Идеје о великој хрватској држави ширили су сви правашки а потом и франкофуртимашки листови. Тако је још 1871. године Хрватска писала: "Земље, што их обухваћа државно право Херватах, по историји и по народности, простиру се: од Немачке до Мацедоније, од Дунаја до мора, а по данашњих посебитних провинцијалних имена, следећа су: Јужна Штајерска, Корушка, Крањска, Крајина (мисли се на војну - Р.Г.), Далмација, горња Албанија, Црна Гора, Хереговина, Босна, Рашија, Србија - тер све укупно јесу једним правим именом: држава Хрватска... Попут Хрватске, познати хрватски књижевник и публициста Ђуро Дежелић, сљедбеник Старчевићеве Странке права, објавио је 1879. године књигу Хрватска народност или ти душа хрватског народа, у којој је написао да су Хрватима насељене и да су "стога хрватске покрајине: сва садашња Далмација с Боком которском, вилает Босна тј. Босна с Турском Хрватском, и новопазарским пашалуком (Расција); данашња Херцеговина, која је све до извора Неретве још г. 1789, кадно је Енгел писао своју повјестницу, звала турска Далмација, напoкон и Црна Гора са сјеверном Арбанаском". Великохрватска настојања изражена су и у програму Странке права, који је састављен почетком новембра 1893. године. У првој тачки тог програма је речено: "Хрватско државно и природно право имаде се оживотворити: узпоставом целокупности краљевине Хрватске сједињењем Хрватске, Славоније, Далмације, Риеке, Међумурја, Босне, Херцеговине, Истре, Крањске, Корушке, и Штајерске у оквиру Хабсбуршке монархије"... Лист босанско-херцеговачких Хрвата, Хрватски дневник, који је заступао чисто расни приступ у рјешавању територијалних питања, објавио је серију чланака о припадности Босне и Херцеговине. Та серија је 1907. године штампана у Сарајеву у посебној књижици под насловом Хрватска Босна (Ми и "они тамо")... На првим страницама те франкофуртиманским отровом затроване књижице се каже: "Цијелим низом увјета географске, етнографске и историчке ситуације Босне јасно је обиљежен политички положај њен према монархији, а још јасније политичко знаменовање Хрватства у Босни. Оно представља културну везу између Европе и истока, везу између монархије и Босне, која је за најтежих историчких катастрофа можда попустила, али се никад није прекинула... Оно представља етничку везу између оног територија, на ком је хрватско племе засновало своју прву иако још малену државу са данашњом Хрватском; оно представља везу, која у виду државноправном даје нашем краљу право, да се у Босни осјећа владаром, а не мандатаром, једном ријечи: само Хрватско, било оно Крстове или Исламске вјере, представља онај елемент, који је зван, да зајази јаз, што постоји између Европе и Балкана. "Тај осјећај у свакоме од нас тиња и живи, он нам јасно установљује нашу задаћу у тијеку историчког и културног развитака: зближити прије свега Босну Хрватској, утрти онај пут до монархије и у срце Европе, који куд год из Босне кренеш, води само преко Хрватске. Хрватство ће тиме изнова ускрсити, јер тврђа веза но челична је веза крви! Да ћемо у томе наићи на борбе, то сваки зна: ето нас одавна у вечној борби против оних елемената, који гравитирају с ону страну опасног фаталног јаза, које некаква неодољива цен-

трифугална сила гони из државне заједнице са монархијом, који су јучер сретали власт под кринком лојалности, а данас плету нити, те их бацају преко Дрине, који нас Хрвате зове браћом, да нам у братском загрљају отму хисторичка наша права и нашу народност, не би ли је с чаром продали - на Теразијама!" (1, 392, 393, 394).

Континуитт великохрватских идеја и тежњи настављен је и након стварања заједничке државе (1918). У том погледу кључну улогу имали су Стјепан Радић, предсједник Хрватске републиканске сељачке странке и његов наследић Влатко Мачек. "Радић је из Лондона, у писму које је послао 23. септембра 1923. Председништву Хрватске републиканске сељачке странке, захтевао да се изради "Земљовид Хрватска и Хрвати" и да у њему буду уцртане, поред Хрватске, Славоније, Далмације, Међумурја и Прекомурја" с Крком и Каством", и све бивше земље Аустро-Угарске (Босна и Херцеговина, Бачка, Банат, Барања), па чак и Црна Гора и Македонија" (1,395).

Свакако, један од најпознатијих хрватских геополитичара Иван Пилар, још 1918. године, писао је да "са геополитичкога гледишта троједница без Босне и Херцеговине нема никаквога изгледа, да се народнополитички као ни господарско-политички одржи... Хрватска и Славонија, одијељена од Босне и Далмације, својих природних саставних дијелова, јест уобће торзо неспособан за живот" (1,396).

Да се ништа није промијенило у геополитици Хрвата и њиховој геоманији најприје за Босном, али и територијама источног дијела српског геопростора, свједоче ставови и залагања истакнутих геополитичара, културних и јавних радника у посљедњих 40 година. Тако нпр. у четвртој књизи Енциклопедије Југославије, у издању Лексикографског завода ФНРЈ из Загреба, а под руководством Мирослава Крлеже, која се појавила 1960. године, у одредници Хрватска, приложена је карта која у границама Хрватске обједињује Босну и Херцеговину до Дрине (1, 396-397).

На претходно наведеним чињеницама, и низу других које овдје нису назначене, и мање упућен читалац, како наводи В. Крестић, "лако ће закључити где су извори и надахнућа садашњих хрватских политичара, који Хрватску желе да бране на Дрини (попут академика Далибора Брозовића) и који се позивају на хрватско државно и повијесно право (како то чини др Фрањо Туђман), па својатају Боку которску, посежу за Бачком и, истовремено, желе да сачувају и авнојске и административне међурепубличке границе" (1, 397, 398).

Свакако, тежње хрватских геополитичра, по питању односа према Босни и Херцеговини, питању Срба у западним српским земљама, укупним српско-хрватским односима, налазиле су безрезервну и континуирану подршку, али и идејног творца у политици Ватикана, и наравно у редовима хрватских франјеваца.

Без сумње, политика Ватикана, њен активан однос према хрватском националном питању и с тим у вези однос према рјешавању кризе у претходној Југославији (1991-1995) илуструје Томас Патрик Мелади, амбасадор САД при Светој столици, који у својим мемоарима наводи да је Ватикан "средином 1991, предузео акцију без прседана и ставио се на чело процеса за признање... (сецесионистичких република Словеније и Хрватске-Р.Г.)... Ватикан је извршио притисак на многе земље да признају независност Хрватске и Словеније" (3,43). На тај начин Ватикан се директно умијешао у

"разрјешење" српско-хрватских односа, ставио у улогу заштитника хрватских националних интереса, обезбиједио агресиван однос Хрватске према питању положаја и перспективе Срба у данашњој Хрватској, у Федерацији БиХ, па на извјестан начини на укупан однос католичке цркве, што је идентично односу званичне Хрватске према Републици Српској. Да је то тако, свједочи, између осталог, и проповијед доминиканца Вјекослава Ласића (1997. год. - Р.Г.), који је тражио да Хрватска буде "љепша, боља, већа и сретнија", и да тој Хрватској средиште буде Бања Лука, како је желео поглавник Анте Павелић" (1,398).

Дјелимична анализа односа хрватске геополитике према Босни и Херцеговини и наравно односа према цјелини западног дијела српског геопростора, као и према српском питању у цјелини, недвосмислено упућује на закључак да хрватски интереси, прије свега у Босни и Херцеговини, нису у потпуности остварени. С друге стране, јасан увид у те циљеве обавезује нас (српске државнике, геополитичаре, културне и јавне раднике у свим српским земљама) на активан однос према геопростору хрватских интереса, прије свега према Босни и Херцеговини, али и на нужност подстицаја ревитализације српског етно-културног простора у данашњој Хрватској.

Модел територијалне организације западних српских земаља

Савремени геополитички процеси на простору претходне Југославије резултирали су, између осталог, подјелом западног дијела српског геопростора на три међусобно одвојена дијела: Републику Српску, српски геопростор у Федерацији БиХ и српски геопростор у данашњој Републици Хрватској. Овим дијеловима условно се може припојити српски етноисторијски простор у Републици Словенији (Бела Крајина). Од наведених "цјелина", као што је већ истакнуто, једино Република Српска представља политичко-територијални субјект способан да, до одређеног нивоа, обликује и усмјерава развојне процесе и успоставља моделе територијалне организације простора. Наравно, ријеч је о нодално-функционалним а не политичко-територијалним и административно-територијалним моделима. Бројни су разлози који искључују подјелу Републике Српске на регионалне системе политичког и административно-територијалног организовања. Такав приступ би у потпуности елиминисао државно-правни статус Републике Српске унутар међународно признате државе Босне и Херцеговине. Наравно, територијална организација Републике Српске подразумијева модел нодално-функционалних регија, које ће, вреднујући подстицајно дејство развојних центара различитог хијерархијског ранга и укупну вриједност (стварну и потенцијалну) географских садржаја у њиховом гравитационом простору, обезбиједити, у мјери колико је то могуће, равномјеран и просперитетан развој на нивоу условно издвојених регија, односно као крајњи циљ просперитетан и што равномјернији развој укупног геопростора наше републике. Уважвајући принцип функционалности, и његове критеријуме, на геопростору Републике Српске детерминисали смо четири нодално-функционалне регије: Бањалучку, Добојско-бијељинску, Сарајевско-зворничку и Требињско-србињску (потпунији приступ територијалној организацији - регионализацији РС - видјети у раду Р. Гњато: Нодално-функционална регионализација Републике Српске. ГД РС.Гласник, 2. БЛ,1977).

Потенцијални модел територијалне организације (регионализације)
српског геопростора у данашњим границама Федерације БиХ и
Републике Хрватске

Геополитички амбијент и демографска основа два су кључна фактора који чине претпоставку могућег процеса ревитализације геопростора западних српских земаља у новоформираним политичкогеографским субјектима Федерацији БиХ и у Републици Хрватској. Дјелимичне анализе геополитичких процеса у геопростору западних српских земаља, на укупном српском геопростору, ширем регионалном окружењу и увид у карактеристике глобалних геополитичких процеса указују на сложеност али и на контролисаност поменутих процеса. У исто вријеме, те анализе и спознаје до којих се дошло, о чему смо говорили у претходном дијелу овог рада, представљају изазов смјелијем али и реалнијем концепту и приступу обнове српског геопростора у поменутих субјектима. Но, прије свега, у питању је демографска обнова, у процесу реемиграције протјераног српског становништва, на вјековне историјске и етничке просторе, у којима повратници (Срби) могу остварити већинско учешће у укупном становништву административно-територијалне јединице (општине) или пак могу обезбиједити значајну улогу у организацији локалне власти. На тај начин створиће се потребне претпоставке за обнову материјалних, духовних, културних и других вриједности српског етноса. Дакле, обнова (ревитализација) западног дијела српског геопростора (и у Федерацији БиХ, посебно у Републици Хрватској) треба да испуни два основна захтјева: да обезбиједи суверено право српском народу да живи и развија своје духовне и укупне вриједности на својим историјским и етничким просторима али, с друге стране, и да обезбиједи (врати) изгубљену геополитичку и геостратешку позиционарност српског националног бића у регионалној асоцијацији земаља југоисточне Европе. Овај концепт нужно је посматрати и из угла обнове и унапређења односа између Југославије (Србије, Црне Горе) и Хрватске, кључних земаља од којих зависи општа стабилност у региону.

Ревитализација српског геопростора у Федерацији БиХ и у Републици Хрватској, дакле, подразумијева модел обнове и организације српских етно-културних регија. Оне, по "логици простора", треба да успоставе аутономан и функционално одржив систем, који ће бити у стању да оствари основне захтјеве глобалног српског геопростора, али и захтјеве геополитичког субјекта којем припадају.

У административно-територијалним границама Федерације Босне и Херцеговине масован повратак српског становништва треба остварити првенствено у западно-крајишким општинама, које су имале доминантно учешће српског становништва (1991. год.) и то: **Дрвар (97%), Петровац (75%), Грахово (85%, 1981. г.) и Гламоч (79%)**. Стварањем језгра **западнокрајишке српске етно-културне регије**, са Дрваром као потенцијалним регионалним центром, обезбјеђују се потребне претпоставке за укључење (функционалну интеграцију) ове регије у административно-територијалне и политичко-територијалне субјекте српског геопростора. Ова регија треба да оствари природну везу са сјеверном **Далмацијом, Ликом, Банијом, и Кордуном**, такође потенцијално обновљивом **српском етно-културном регијом** у границама данашње Републике Хрватске. У оквиру ове регије, са доминантним учешћем српског

етноса, непроцјењивим културним благом, природним ресурсима, изузетно наглашеним геополитичким и геостратешким положајем, потребно је развити **Книн** као центар етно-културне регије, а затим и централна насеља оних општина у којима су Срби чинили већинско становништво: **Бенковац** (53% српског ст. 1981. г.), **Обровац** (60,1%), **Грачац** (72,3%), **Д. Лапац** (91%), **Кореницу** (69,1), **Глину** (56,7), **Двор** (80,9%), **Костајницу** (55,4), **Војнић** (88,6%)...

Западна Славонија, источна Славонија, Барања и западни Срем чине интегрални дио српског историјског и етничког простора. Културни и функционални идентитет остварен је у наглашеним историјским периодима Војне Крајине, Краљевине Југославије дијелом и у бившем социјалистичком систему. Многа српска насеља, како градска тако и сеоска, чак и са свим посљедицама вјековног страдања, нарочито у геноциду 1914-1918. и 1941-1945. године, подразумијевајући и геноцид над Србима 1991-1995. имала су већинско српско становништво. Више од 50% укупног становништва, све до 1991. године, имале су општине Нова Градишка, Дарувар, Пакрац, а знатно учешће, углавном изнад 20%, општине Подравка Слатина, Бели Манастир, Вуковар. Геополитичка реалност на овом дијелу српског геопростора лимитирајући је фактор било каквих пројекција заснованих на регионалном моделу остварења српских националних интереса. У савременим околностима, реалнију основу ревитализације поменутих интереса у простору западне и источне Славоније, Барање и западног Срема, могуће је градити на грађанским начелима. Слична констатација се односи на могућност ревитализације изолованих, популационо и просторно релативно мањих дијелова српског геопростора у административним границама Федерације БиХ (дијелови општина: Бихаћ, Сански Мост, Кључ, Купрес, Србобран (Доњи Вакуф), Јајце, Илијаш, Вогошћа, Блажуј, Илица, Горажде, Мостар, Чапљина).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

1. В.Ђ. Крестић. Срби и геостратешке тежње Хрвата према Босни и Херцеговини. Геополитичка стварност Срба. Институт за геополитичке студије. Београд, 1997.
2. Р. Ђато: Геополитички положај Републике Српске. ГД РС. Гласник, 1. БЛ. 1996.
3. С. Аврамов: Положај Срба у геополитичким замислима великих сила. Геополитичка стварност Срба. Институт за геополитичке студије. Београд. 1997.
4. М. Грчић: Геополитички аспекти агресије на СР Југославију. СГД. Глобус, 24-25. Београд, 2000.
5. Р. Ђато: Нодално-функционална регионализација Републике Српске. ГД РС. Гласник, 2. Бања Лука, 1997.
6. Ј. Илић. Срби у Хрватској-насељавање, број и територијални размјештај. Етнички простор Срба, књ. 3. Београд, 1993.
7. М. Бјеловитић: О потреби изучавања географских посљедица грађанског рата 1991-1995. године по српски народ на простору бивше СФРЈ. ГД РС. Гласник, 4. БЛ 1999.
8. Национални састав становништва СФР Југославије по насељима и општинама. Попис становништва, домаћинства и станова у 1981. години. Књига I. Савезни завод за статистику. Београд.

9. Становништво Босне и Херцеговине, Народносни састав по насељима. Државни завод за статистику. Загреб, 1995.

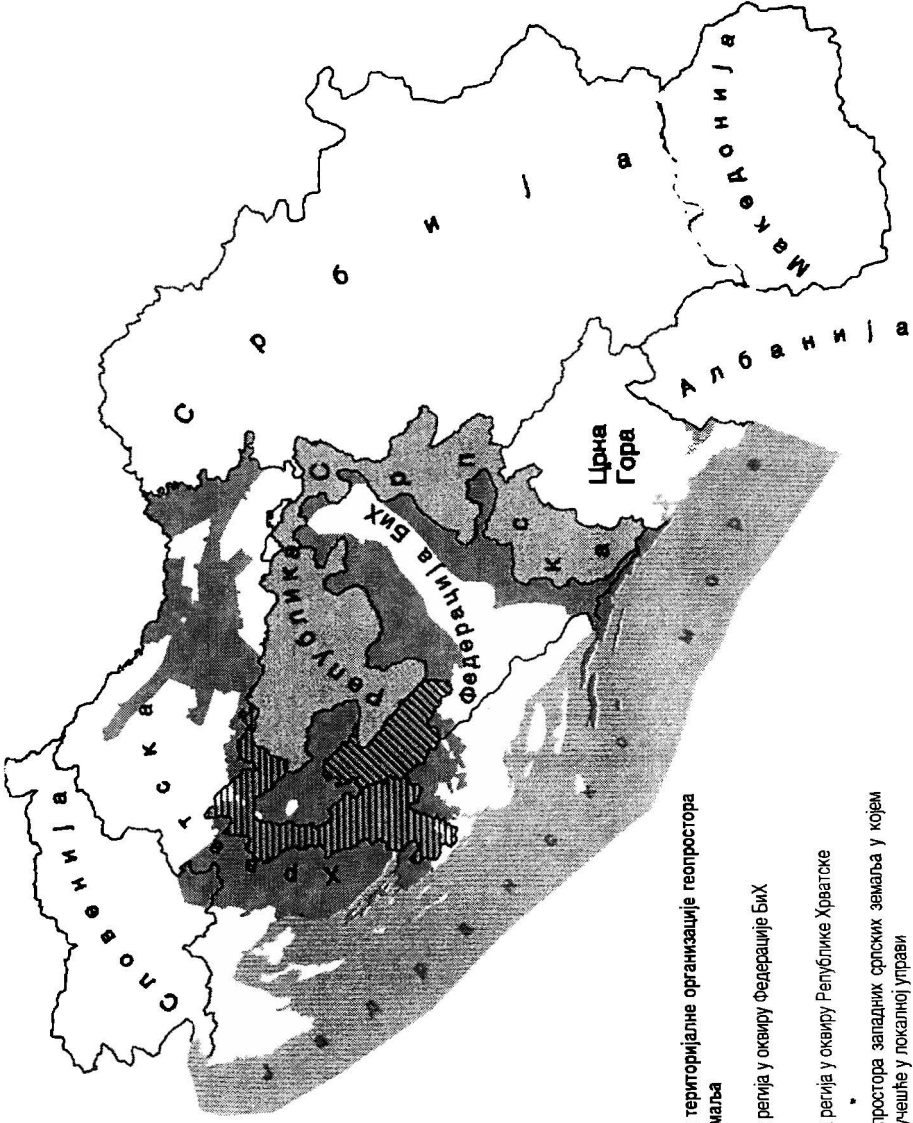
SUMMARY

GEOPOLITICAL ASPECTS OF THE REVITALIZATION OF THE GEOSPACE OF WESTERN SERBIAN COUNTRIES AND POTENCIAL MODELS OF TERRITORIAL ORGANIZATION

The Western Serbian geospace is the geographical notion for the Republic of Srpska and the rest of historical and ethnic territories of Serbian people West of the Drina river and the Danube, where Serbian people represented the majority of population throughout history. These territories are situated today in the Republic of Croatia (Northern Dalmatia, Lika, Kordun, Banija and the parts of Slavonija), the Federation of Bosnia and Herzegovina (the majority of municipalities in Western Krajina, especially Drvar, Petrovac, Grahovo and Glamo-), and the part of the Bela Krajina region in Slovenia (:ernomelj municipality).

In the process of revitalisation of the Western Serbian geospace the geopolitical sovereignty for the Republic of Srpska has to be achieved (in accordance with the Dayton Peace Accords), as well as the functioning of cultural ethnic regions of the Serbian people in the Republic of Croatia and the Federation of Bosnia and Herzegovina (the municipalities where the Serbian people has an absolute majority).

The affirmation and the conditions for the revitalisation of Serb ethos have to be also provided within the other municipalities in Croatia, B&H Federation and Slovenia (Bela Krajina), where the Serbs lived for centuries, left a great impact in creating material and spiritual values and today make a significant part of the population. In order to achieve the legitimate interests of the Serbian people in Western Serbian countries we need to provide their unconditional repatriation form the refuge, as the consequence of the civil war in former Yugoslavia (1991-1995).

Потенцијални модел територијалне организације геопростора западних српских земаља

Српска етно-културна регија у оквиру Федерације БиХ

Српска етно-културна регија у оквиру Републике Хрватске

Дијелови српског геопростора западних српских земаља у којим Срби могу остварити учешће у локалној управи